

12. Пастухов П.С. Модернизация уголовно-процессуального доказывания в условиях информационного общества: автореф. дисс. д-ра. юрид. наук: спец. 12.00.09. Москва, 2015. 64 с.

13. Погорецький М.А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 3, С. 63–79.

14. Рішення ЄСПЛ від 26 травня 2009 р. «Бацаніна проти Росії». Бюллетень Європейського суду по правам человека. 2009. № 10. С. 13–14.

15. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80>. 2013.

МИРОНЕНКО Т. Є.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правосуддя
(Сумський національний аграрний
університет)

УДК 343.133

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОБВИНУВАННЯ

У статті проаналізовані проблеми, пов'язані з реалізацією державного обвинувачення в кримінальному процесі України. Зокрема, зроблена спроба порівняння змісту понять «обвинувачення» і «державне обвинувачення», «зміна обвинувачення» і «часткова відмова від обвинувачення», а також запропоновані вирішення спірних питань, які виникають під час відмови прокурора від державного обвинувачення.

Ключові слова: прокурор, обвинувачення, державне обвинувачення, зміна обвинувачення, додаткове обвинувачення, приватне обвинувачення.

В статье проанализированы проблемы, связанные с реализацией государственного обвинения в уголовном процессе Украины. В частности, сделана попытка сравнения содержания понятий «обвинение» и «государственное обвинение», «изменение обвинения» и «частичный отказ от обвинения», а также предложены решения спорных вопросов, которые возникают во время отказа прокурора от государственного обвинения.

Ключевые слова: прокурор, обвинение, государственное обвинение, изменение обвинения, дополнительное обвинение, частное обвинение.

The article analyzes the problems connected with the implementation of the state prosecution in the criminal process of Ukraine. In particular, an attempt was made to compare the content of the concepts of the prosecution and the state prosecution, the change of charge and partial refusal of the charges, as well as the proposed solutions to the controversial issues that arise during the refusal of the prosecutor from the state prosecution.

Key words: prosecutor, prosecution, state prosecution, change of charge, additional charge, private prosecution.

Вступ. Серед повноважень прокурора під час кримінального провадження є затвердження і направлення до суду обвинувального акта. Тобто положення КПК України, регламентоване ст. 36 п. 13-14, врегульовує не тільки керівництво слідством під час досудового розслідування, але й підтримку державного обвинувачення. Підтримка прокурором державного обвинувачення є однією з найважливіших і найвідповідальніших функцій прокурора, що полягає в безпосередній участі у судовому розгляді і реалізації функції обвинувача в процесі доказування винності, а також захисту прав потерпілого.

Особливий акцент варто зробити на тому, що прокурор супроводжує кримінальне провадження незмінно і несе за свої рішення персональну відповідальність. Звичайно, є виключення і за цим положенням, але вони мають ґрунтуватись на законних підставах (звільнення, відвід, тяжка хвороба та ін.). У зв'язку зі складністю кримінальної процесуальної діяльності як такої прокурор не завжди має змогу реалізувати державне обвинувачення повною мірою. Нині судова практика наводить приклади ухвалення виправдувальних вироків, відмови прокурора від підтримання обвинувачення або зміни обвинувачення в частині звуження або розширення обвинувальної діяльності.

Проблемам, пов'язаним з обвинуваченням, присвячено низку наукових праць таких вчених, як: П.П. Андрушка, П.М. Давидової, Ю.М. Грошевого, В.Т. Нора, О.І. Рощиної, Я.М. Толочко, Ф.Н. Фаткулліна, але і дотепер деякі аспекти цієї проблеми потребують глибокого аналізу, систематизації і адаптування до змін, які відбуваються у кримінальному процесі України останнім часом. Наприклад, не визначено, з якого моменту виникає функція обвинувачення, а також не визначено поняття відмови від державного обвинувачення.

Постановка завдання. Мета статті полягає в необхідності визначення змісту і відмінності понять, які мають безпосередньо стосуються реалізації державного обвинувачення прокурором під час судового розгляду, виділення проблемних моментів під час механізму провадження в дію положень КПК України в частині реалізації обвинувачення, причин, які перешкоджають реалізації обвинувачення прокурором, а також це спроба вирішення не передбачених чинним законодавством складних ситуацій із зазначеного приводу.

Результати дослідження. Поняття «обвинувачення» у кримінальному процесі України є складним не тільки тому, що відсутнє єдине тлумачення його процесуального визначення, але й тому, що обвинувальною діяльністю в процесі досудового і судового розслідування займається не одна особа: слідчий, керівник слідчого підрозділу, прокурор та ін. Лише свою невинуватість відповідно до положення про презумпцію невинуватості, згідно з п. 2 ст. 17 КПК України, ніхто не має доводити. Особа вважається винуватою лише після доведення вини і винесення відповідного рішення у встановленому законом порядку.

Документ, який є підсумком діяльності сторони обвинувачення, – це обвинувальний акт, який містить не тільки виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, формулювання обвинувачення, але й інші важливі обставини, необхідні для ухвалення вироку. Затверджує цей обвинувальний акт прокурор, а в інших, передбачених законом випадках, самостійно складає його.

На нашу думку, спочатку треба детально зупинитись на самому обвинуваченні, проаналізувати зміст поняття.

Відповідно до ст. 3 КПК України, *державним обвинуваченням* є процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка скоїла кримінальне правопорушення. *Обвинуваченням* є твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України.

Як бачимо, формулювання поняття державного обвинувачення і обвинувачення містять суттєві відмінності, пов'язані не лише із шириною змісту (обвинувачення), але й із посиланням на конкретного представника сторони обвинувачення (державне обвинувачення). Державне обвинувачення являє собою низку процесуальних дій щодо доведення винуватості конкретної особи. Це осуд протиправного вчинку з боку державного представника, від імені держави. Прокурор діє не від себе, не в інтересах потерпілої особи, а на підставі

ст. 22 Закону України «Про прокуратуру»: «Прокурор підтримує державне обвинувачення в судовому провадженні щодо кримінальних правопорушень, користуючись при цьому правами і виконуючи обов'язки, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України». Прокурор діє на засадах публічності. Поняття обвинувачення є логічним висновком, викладеним у процесуальному документі. Хто саме виносить таке твердження, стаття Кримінального процесуального кодексу не зазначає, тобто визначення має узагальнений багатозначний зміст. Тому, аналізуючи проблеми підтримання державного обвинувачення, варто розмежовувати вказані поняття, надаючи перевагу обвинуваченню як такому.

Обвинуваченням деякі вчені вважають самостійну кримінальну процесуальну функцію, сутність якої становить регламентоване законом спрямування діяльності суб'єктів обвинувачення, що здійснюється шляхом формування і реалізації обвинувачення стосовно конкретної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і полягає у формулюванні обвинувачення, застосування до неї заходів процесуального примусу, зокрема заходів забезпечення кримінального провадження, збирання доказів винуватості цієї особи й обґрунтування кримінальної відповідальності обвинуваченого перед судом [1, с. 426].

Обвинувачення також визначається як напрям кримінально-процесуальної діяльності з викриття особи, винної у вчиненні злочину, а також підтримання висунутого їй обвинувачення [2, с. 14].

Але обвинувачення – це завжди діяльність процесуального характеру, пов'язана із процесом доказування. Це динамічний змінюваний процес, який може своєю вершиною мати ухвалення вироку – обвинувального або виправдувального. На нашу думку, обвинувачення – це складна процесуальна діяльність сторони обвинувачення, пов'язана з процесом доказування, фіналом якої є ухвалення обвинувального вироку.

Обвинувачення включає дві складових частини: матеріальну і процесуальну.

Матеріальна сторона обвинувачення пов'язана зі складом злочину в діях або бездіяльності конкретної особи, чітко зазначеного відповідним положенням Кримінального кодексу України.

Процесуальна сторона обвинувачення полягає у вчиненні низки процесуальних дій, які пов'язані з процесом доказування винності конкретної особи. Обвинувачення доводиться, формулюється документально і реалізується. Спочатку обвинувачення має бути сформульованим, потім обґрунтовується, далі – реалізується, і вже наприкінці – підтримується.

Обвинувачення має бути реалізованим, але водночас воно має бути і законним. При цьому виникає питання, з якого ж моменту обвинувачення має реалізовуватись. Починається формування обвинувачення з реєстрації факту кримінального правопорушення, з кваліфікації дій або бездіяльності, а розвивається через процес доказування. Підсумком збирання доказів є формування обвинувального акта для направлення в суд.

Є думки про те, що обвинувачення починає реалізовуватись із моменту оголошення підозри [1, с. 426]. При формуванні обвинувачення мають значення кваліфікація дій і доказування. Обвинувачення має бути обґрунтованим і полягає у складанні обвинувального акта, який містить докази винуватості.

Правова кваліфікація передбачає процесуальну фіксацію в обвинувальному акті висновку про наявність у діях особи складу злочину. Під час кримінального провадження кримінальну кваліфікацію здійснює слідчий, прокурор, підозрюваний і потерпілий (на стадії досудового слідства), а також суд та інші (на стадії судового розгляду). Стабільність кваліфікації викликає довіру до професійної діяльності сторони обвинувачення: провадження проводиться всебічно, з урахуванням дрібних деталей і власного попереднього досвіду. Зміна ж кваліфікації може бути викликана кількома причинами, серед яких можуть бути зміни фактичних даних, зміни у кримінальному законі, відкриття нових обставин, виправлення помилки попередньої кваліфікації тощо.

Зміни кваліфікації можуть мати як матеріальний (кримінально-правовий), так і процесуальний (кримінально-процесуальний) характер. Чинники, які впливають на зміни, можуть мати суб'єктивний характер, коли пов'язані з попередніми помилками у кваліфікації

осіб, які проводили досудове розслідування, і об'єктивний характер, якщо не залежать від розумової діяльності сторони обвинувачення і пов'язана зі складністю самого факту, який розглядається.

Процес доказування передбачає діяльність, пов'язану зі збиранням, фіксацією, перевіркою, оцінкою й одержанням висновків, необхідних для обвинувачення. Оцінка доказів здійснюється за внутрішнім переконанням особи (у цьому разі – прокурора) і тому має суб'єктивний характер. Обґрунтування доказування – це логічна діяльність, пов'язана з доказуванням під час судового розгляду достовірності, допустимості, достатності, належності доказів вини. Логічна діяльність теж має зв'язок з особою прокурора, має суб'єктивний характер і тому недосконала.

Після обґрунтування обвинувачення воно реалізується і підтримується прокурором у суді і може бути реалізовано, а може і відбуватись зворотній процес – відмова прокурора від обвинувачення. Крім цього, обвинувачення іноді може змінюватись, а за відповідних обставин може висуватись додаткове обвинувачення. В таких випадках йдеться про змінену реалізацію обвинувачення.

Відповідно до ст.ст. 337–341 КПК України, прокурор має право змінити обвинувачення, висунути додаткове обвинувачення, відмовитись від підтримання державного обвинувачення.

Зміна обвинувачення в суді (ст. 338 КПК України) обґрунтовується зміною правової кваліфікації або обсягу обвинувачення, а причиною цього є встановлення нових фактичних обставин кримінального правопорушення. Прокурор складає новий обвинувальний акт, в якому викладає суть зміненого обвинувачення з мотивацією прийнятого рішення. Зміна обвинувачення може стосуватись лише сутності, обсягу або характеру обвинувачення. Особливості зміни обвинувачення полягають у тому, що вона може відбутись як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду.

Зміна обвинувачення може мати наслідком погіршення і пом'якшення положення обвинуваченого. При зміні обвинувачення на більш тяжке спостерігаються такі явища: зміна юридичної оцінки дій обвинуваченого, розширення обвинувальної діяльності прокурора, збільшення фактичного обсягу обвинувачення, застосування норми закону, яка передбачає суворіше покарання. При зміні обвинувачення на менш тяжке мають місце протилежні явища. Судом приймається рішення про відкладення розгляду провадження не менш, ніж на сім днів із метою підготовки сторін до розгляду в межах нового, зміненого обвинувачення.

Висунення додаткового обвинувачення має свої особливості, за яких у разі отримання відомостей про вчинення кримінального правопорушення, якого не стосувався процес доказування і яке пов'язане з судовим розглядом первісного кримінального правопорушення, прокурор має право звернутись до суду з клопотанням про розгляд додаткового обвинувачення. Складається нове повідомлення про підозру і його вручення, а також обвинувального акта прокурором. Судовий розгляд у такому разі відкладається на строк не більше ніж 14 днів, а саме судові засідання розпочинається з підготовчого судового засідання.

Відмовою прокурора від обвинувачення є активна діяльність (заява) прокурора, яка в подальшому виражається у формі мотивованого процесуального рішення, а наслідком відмови прокурора від обвинувачення є припинення обвинувальної діяльності [3, с. 919]. Порівняно зі зміною обвинувачення, висування нового обвинувачення пов'язане з складнішою процесуальною діяльністю.

Відмова прокурора від обвинувачення є складною, мотивованою і аргументованою процесуальною дією. Сама ж відмова від державного обвинувачення може поділятись на повну і часткову. За суб'єктом складом відмова може бути двох видів: повна і часткова. У разі часткової відмови у кримінальному провадженні, за яким було притягнуто кілька обвинувачених, прокурор може відмовитись від обвинувачення одного з них. У разі повної відмови прокурор відмовляється від підтримання обвинувачення щодо всіх осіб. У разі комбінованої відмови прокурор може відмовлятись від підтримання державного обвинувачення щодо однієї особи, а щодо іншої – лише в частині інкримінованого їй обвинувачення [3, с. 919].

У разі часткової відмови від обвинувачення винуватість особи не заперечується прокурором, а заперечуються лише окремі частини обвинувачення, які не знайшли свого доказового підтвердження. Це може стосуватись не доведених у процесі доказування окремих епізодів протиправної діяльності або участі особи в потиправній діяльності серед інших осіб, чия винність не викликає сумнівів аргументованим обвинуваченням. Така відмова має місце на стадії судового розгляду. Часткова відмова від обвинувачення переробляє обвинувачення відповідно до норм чинного законодавства.

У разі повної відмови від обвинувачення прокурор не вбачає підстав для кримінального переслідування особи, що веде до пропозиції закрити справу, а особу визнати невинуватою. Прокурор демонструє своє негативне ставлення до обвинувачення і припиняє обвинувальну діяльність. Повна відмова має на меті виправлення ситуації, яка пов'язана з незаконним притягненням особи до кримінальної відповідальності. У такому разі прокурор відмовляється від обвинувачення у зв'язку з відсутністю самої події кримінального правопорушення, за відсутності складу злочину або за недоведеністю вини конкретного обвинуваченого. Невинувата особа має бути піддана заходам реабілітації.

Також відмова прокурора може тягнути за собою підтримання або непідтримання обвинувачення в суді потерпілим. Обвинувачення з розряду державних переходить у розряд приватних. Причиною відмови від обвинувачення є існування під час судового розгляду необґрунтованої частини обвинувачення.

Наслідки відмови від обвинувачення – виконання завдання правосуддя, відповідно до якого у разі недоведеності вини жоден не винуватий не був обвинуваченим або засудженим. Але відмова ускладнює положення потерпілого у провадженні. Окрім того, що потерпілий зазнав шкоди від кримінального правопорушення, він змушений стати суб'єктом обвинувачення, що змінює його роль у доказуванні по провадженню. Перед потерпілим постають проблеми правового характеру, організаційного і психологічного [4, с. 119]. Правова проблема полягає через поєднання в одній особі потерпілого і обвинувача. Організаційна проблема полягає у тому, що особа в статусі приватного обвинувача не може скористатись своїми правами як потерпіла особа. Вона несе тягар сторони обвинувачення разом з усіма правами і обов'язками цієї сторони, хоча В.М. Тертишник зазначає, що на потерпілого не покладається тягар доказування [5, с. 653], з чим ми не можемо повністю погодитись. Прокурор відмовляється від обвинувачення від недоведеності вини підсудної особи, а у потерпілого з'являється потреба в активних діях, спрямованих на доведення вини, для чого потрібен не тільки час, а й юридичний досвід, юридичні знання. Постає питання: чи можна впоратись непідготованій особі з такими складними завданнями? Але для цього існує інститут адвокатури.

Щодо питання дії механізму провадження у формі приватного обвинувачення, в законодавстві відсутній чітко сформульований механізм розгляду таких справ після відмови прокурора від державного обвинувачення. Ст.ст. 477–479 КПК України містять мінімум інформації з цього приводу, тому законодавчо питання потребує негайного врегулювання.

Що стосується соціально-психологічної проблеми, кримінальний процес взагалі не визначає, яким чином можна допомогти потерпілому подолати почуття страху, скривдженості, безнадії. Інститут штатних психологів для потерпілих в українському законодавстві відсутній.

Аналізуючи питання причинності, чому прокурор не може реалізувати державне обвинувачення у незмінному вигляді, як це сформульовано у обвинувальному акті, можна дійти висновку, що кожне кримінальне провадження – складне, унікальне явище, в якому беруть участь особи, наділені правом змінювати свої свідчення, поведінку, що не може піддаватись контролю з боку прокурора. Це стосується і появи нових обставин під час судового розгляду, встановлення вини або невинуватості осіб, щодо дій яких відбувається кримінальне провадження. Будь-яке рішення суду, яким чином суд би до нього не дійшов, має бути законним і справедливим.

Висновки. Зміни в обвинуваченні при його реалізації є наслідком складності кримінальної процесуальної діяльності. Будь-яке процесуальне рішення прокурора під час судово-

го розгляду націлене на зміну, доповнення, відмову від обвинувачення не виключає своєї появи, а наслідком прийняття такого рішення може бути лише законність і справедливість. Значення має також особистість, яка приймає рішення, з об'єктивністю, використовуючи логіку, аналіз. Професіоналізм виявляється через недопущення помилок під час судового розгляду, вдосконалення, досвід. Але є умови, які під час процесуальної діяльності не належать від особи прокурора і які повинні мати чітке визначення. Тому питання, пов'язане з обвинуваченням, потребує вдосконалення, вироблення чіткого законодавчо закріпленого механізму, а також подальшого теоретичного і практичного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Ряшко О.В., Кундик Н.В. Сутність та етапи реалізації функції обвинувачення в кримінальному провадженні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 1. С. 425–436.
2. Пикалов Н.А. Уголовный процесс Российской федерации. М.: Норма, 2005. 234 с.
3. Турман Н.О. Науково-правове обґрунтування видів відмови прокурора від обвинувачення та проблеми застосування. Форум права. 2012. № 4. С. 919–924.
4. Рощина І.О., Мельник П.А. Про відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді та її правові наслідки. Юридичний вісник. 2012. № 2(23). С. 117–121.
5. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. Видання 12-ге допов. і перероб. К.: Алерта, 2017. 810 с.
6. Андрушко П.П. Зміна кримінально-правової кваліфікації (правової кваліфікації кримінального правопорушення) у кримінальному провадженні. Адвокат. 2013. № 5(152). С. 11–20.
7. Меркулов С.М. Реалізація обвинувачення: поняття, сутність, етапи за новим кримінальним процесуальним законодавством. Форум права. 2012. № 2. С. 456–459.

